

Статья знакомит с трехкомпонентной моделью системы подготовки психологов. Акцент сделан на сущности и содержании аксиологической подсистемы. Рассмотрены ее установки и ценности. Раскрыты направления подготовки психологов в современных условиях. Показана взаимосвязь аксиологической и психолого-педагогической подсистем.

The article deals with a three components model for psychologists' training system. The accent is given to the essence of the axiological subsystem. The directions of psychologists' training in modern terms are exposed. We have also examined its aims and values and showed the interlinks between the axiological and psychological - pedagogical subsystem.

©2012 р.

З. М. Мірошник (м. Кривий Ріг)

ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Говорячи про особливості особистості вчителя початкових класів, характеризуючи його моделі поведінки (виконуваним ним ролі), не можна не зупинитися на характеристиці стильових особливостей його особистості, на аналізі стилів його поведінки та стилів його діяльності. *Актуальність* дослідження обумовлена необхідністю подальшого вивчення індивідуально-стильових особливостей діяльності учителів початкових класів.

Розкриваючи особливості особистості вчителя початкових класів, необхідно звернути увагу на індивідуальні особливості його педагогічної діяльності, на психологічні характеристики індивідуального стилю діяльності вчителя в залежності від рольової структури його особистості.

Поняття «стиль» зазначено як спосіб здійснення чого-небудь, що відрізняється сукупністю своєрідних прийомів, як індивідуальна манера, своєрідні неповторні особливості творчості та діяльності людини [3].

У психологічній науці під стилем розуміють систему найбільш ефективних прийомів і способів організації своєї діяльності; деяку стійку систему особливостей діяльності та поведінки; сукупність прийомів, характерних рис якоїсь діяльності, поведінки, методу роботи; характерна манера поводитися, говорити, одягатися.

Систематичне дослідження стилів діяльності здійснювалось В.С. Мерліним, Є.О. Клімовим, Є.П. Ільїним. Так Є.О. Клімов зазначав, що прояв стилю діяльності досить різноманітний. Це і практичні способи дії, і прийоми організації психічної діяльності, і особливості реакції і психічних процесів. На його думку, під індивідуальним стилем слід розуміти всю систему ознак діяльності даної людини, обумовлених особливостями його особистості.

Американський психолог Г. Олпорт описує стиль як характеристику системи операцій, до якої схильна особистість в силу своїх індивідуальних властивостей; польський психолог Я. Стреляу також характеризує різні стилі діяльності співвідношенням окремих дій (перевагою в ній головних або допоміжних, дискретних або неперервних, різнорідних або однорідних дій). Очевидно, згідно із цим автором, стиль це сукупність різних дій, їх система.

Аналізуючи ці підходи, Є.П. Ільїн зазначає, що мова йде саме про систему способів, а не про окремі способи, яким надає перевагу людина.

Особливо важливим для нашого дослідження є той факт, що однакові стилі в різних видах діяльності зв'язані з одними й тими ж типологічними особливостями. А це, в свою чергу, дозволяє думати, що більшість стилів діяльності відображають стиль поведінки, що проявляється в діяльності, але не залежить від її змісту. на цьому факті наголошує Є.П. Ільїн, описуючи загальні уявлення про стилі діяльності.

У зв'язку з тим, що ми розглядаємо ролі виконуваним вчителем-класоводом, як моделі поведінки об'єднані у рольову структуру особистості вчителя початкових класів, ми акцентували особливу увагу й на стилях його професійної діяльності і на стилях його поведінки, і на індивідуальному стилі педагогічної діяльності вчителя початкових класів. У нашій роботі ми припустили, що індивідуальний стиль діяльності вчителя як система своєрідних прийомів, дій, способів реалізації діяльності та поведінки, а також своєрідна неповторна особливість творчості вчителя, впливає як на якість виконання професійних ролей вчителя, на зміст його педагогічної діяльності так і на формування особистості професіонала, на РСОВПК взагалі.

Підхід А.К. Маркової та А.А. Ніконової представляє для нас науковий інтерес, оскільки він полягає в об'єднанні змістовних та формально-динамічних характеристик індивідуального стилю діяльності й постановці питання про їх взаємовплив у педагогічній діяльності вчителя.

Індивідуальний стиль педагогічної діяльності вони розглядають як стійке поєднання: мотиву діяльності, що виявляється у переважній орієнтації вчителя на окремі сторони навчально-виховного процесу; цілей, що проявляються в характері планування діяльності; способів її виконання; прийомів оцінки результатів діяльності, причому, у своїй експериментальній діяльності.

Автори припустили, що індивідуальний стиль роботи учителя може бути предметом формування й самовдосконалення, причому процес формування залежить від індивідуально-особистісних особливостей вчителя, його педагогічного стажу, характеру вимог, що висуваються до нього з боку педагогічного колективу **[Ошибка! Источник ссылки не найден.]**.

Отже, індивідуальний стиль діяльності - це стійке сполучення індивідуальних особливостей виконання людиною різних видів діяльності. Індивідуальний стиль діяльності можна визначати по-різному: і самотійно, і в його порівнянні з темпераментом людини.

Метою дослідження є визначення індивідуально-стильових особливостей педагогічної діяльності у рольовій структурі особистості учителя початкових класів.

Педагогічна діяльність учителів надзвичайно різноманітна. Саме в ній проявляються різноманітні здібності, які, перш за все, залежні від різних індивідуально-типологічних особливостей. Облік останніх – важливий, як при формуванні стилів діяльності педагогів, так і, при формуванні рольової структури особистості вчителя початкових класів (РСОВПК).

Вивчення рольової структури особистості вчителя початкових класів, його педагогічної праці, професіоналізму, вимагає, перш за все, досконального дослідження його індивідуального стилю педагогічної діяльності. Це і визначило предмет нашого дослідження на даному етапі роботи. Розглядаючи психолого-педагогічні аспекти формування РСОВПК, індивідуального стилю його професійної діяльності, індивідуальні особливості педагогічної діяльності, ми зупинилися на оцінці професійної спрямованості особистості вчителя, оцінці ступеня включеності учителя в професію, визначення механізмів, через які професійна діяльність впливає на особистість, зокрема, на її структуру, й рольову у тому числі.

В основу розрізнення стилю у праці вчителя А.К. Марковою А.Я. Ніконовою були покладені такі ознаки: змістовні характеристики стилю (переважна орієнтація вчителя на процес або результат своєї праці, розгортання вчителем орієнтувального та контролюючого етапів у своїй праці); динамічні характеристики стилю (гнучкість, стійкість, переключуємість і т. ін.), результативність (рівень знань і навичок учіння у школярів, а також інтерес учнів до предмету). Автори виділили й описали ряд індивідуальних стилів.

Емоційно-імпровізаційний стиль (ЕІС). Учителів з ЕІС відрізняє переважна орієнтація на процес навчання. Пояснення нового матеріалу такий учитель буде логічно, цікаво, але в процесі пояснення, у нього досить часто є відсутнім зворотній зв'язок з учнями. Їх відрізняє висока оперативність, використання великого арсеналу різноманітних методів навчання. Він часто практикує колективні обговорення, стимулює спонтанні висловлювання учнів. Для учителів з ЕІС характерна інтуїтивність, яка проявляється у частому невмінні проаналізувати особливості та результативність своєї діяльності на уроці.

Емоційно-методичний стиль (ЕМС). Для вчителя з ЕМС характерні орієнтація на процес і результат навчання, адекватне планування навчально-виховного процесу, висока оперативність, деяка перевага інтуїтивності перед рефлексивністю. Орієнтуючись як на процес, так і на результати навчання такий учитель адекватно планує навчально-виховний процес, поетапно відпрацьовуючи весь учбовий матеріал, уважно слідкує за рівнем знань усіх учнів (як сильних, так і слабких), в його діяльності постійно представлені закріплення й повторення навчального матеріалу, контроль знань учнів. Такого вчителя відрізняє висока оперативність, він часто змінює види роботи на уроці, практикує колективне обговорення.

Розсудливо-імпровізаційний стиль (РІС). Для вчителя з РІС характерні орієнтація на процес і результат навчання, адекватне планування навчально-виховного процесу. Учитель з РІС менше говорить сам, особливо під час опитування, надаючи перевагу вимові учнів непрямым шляхом (за допомогою підказок, уточнень і т. ін.), тим самим даючи можливість тому хто відповідає детально оформити відповідь.

Розсудливо-методичний стиль (РМС). Орієнтуючись, в основному, на результати навчання й адекватно плануючи навчально-виховний процес, учитель з РМС проявляє консервативність у використанні засобів і способів педагогічної діяльності. Висока методичність (систематичність закріплення, повторення навчального матеріалу, контроль знань учнів, сполучається з малим, стандартним набором методів навчання, що використовуються, перевагою репродуктивної діяльності учнів, рідким проведенням колективних обговорень. Для вчителя з РМС характерна в цілому рефлексивність.

Розглянемо результати дослідження учителів початкових класів за методикою дослідження індивідуального стилю педагогічної діяльності А.К.Маркової, А.Я. Никонової. Розподіл учителів за стилем педагогічної діяльності представлено на рис. 1.

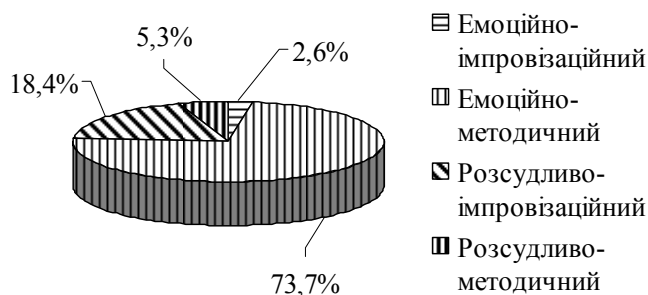


Рис. 1. Розподіл учителів за стилем педагогічної діяльності (N=76).

Як видно з рис. 1, вчителі надають перевагу емоційно-методичному стилю (ЕМС), який характеризуються орієнтацією як на результати, так і на процес навчання. У його діяльності постійно присутні закріплення та контроль знань учнів. Вчителі з таким стилем використовують багатий арсенал методичних прийомів при відпрацюванні навчального матеріалу. На рівні динамічних характеристик, вчителів з цим стилем відрізняє підвищена чутливість, що є причиною частих проявів особистої тривожності, чуйності та проникливості. На нашу думку, зміст рольової групи «педагог», зокрема роль учителя-дидакта, відповідає основним характеристикам даного стилю. Для емоційно-імпровізаційному стилю (ЕІС) характерні високий прояв артистизму, контактність, проникливість, уміння створювати сприятливий психологічний клімат і т.

ін. Такі характеристики відповідають рольовим групам «психолог» та «соціал». Розсудливо-методичний стиль (РМС) характеризується меншою емоційністю, імпульсивністю та більшою рефлексивністю у порівнянні з розсудливо-імпровізаційним стилем (РІС).

Наступним завданням нашого дослідження було визначити місце стилю педагогічної діяльності у рольовій структурі особистості учителя початкових класів. Результати дослідження представлені на рис.2.

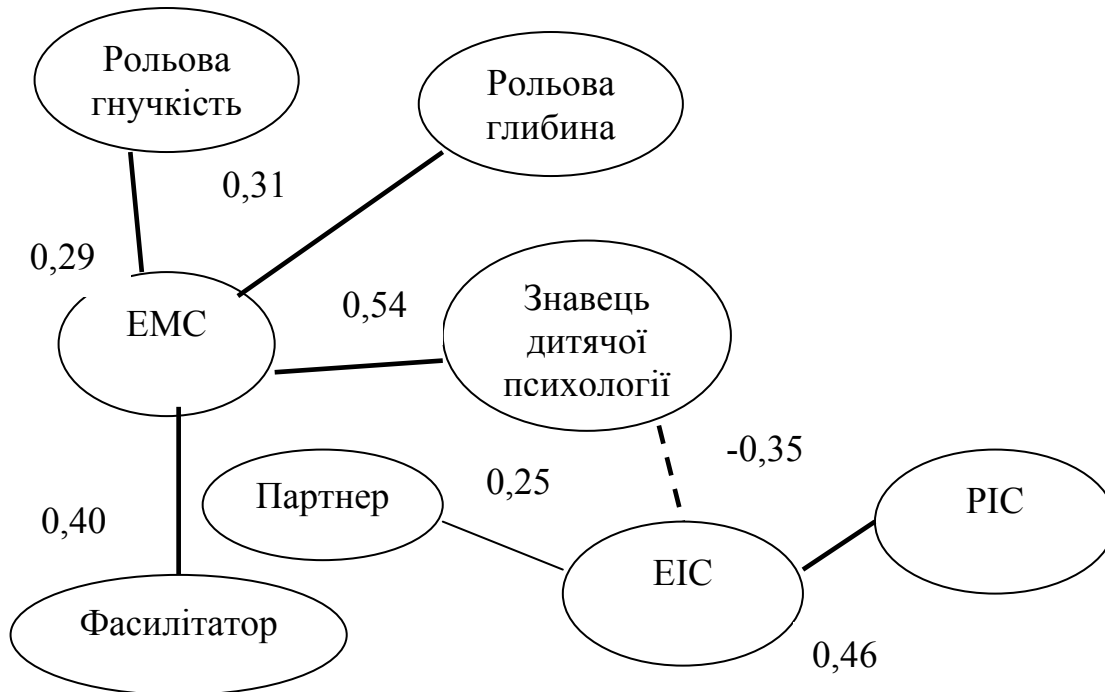


Рис.2. Взаємозв'язок ролей, що виконує учитель, та індивідуальних стилей педагогічної діяльності (N=76).

Умовні позначення:

- позитивний зв'язок на рівні значущості $p < 0,05$;
- позитивний зв'язок на рівні значущості $p < 0,01$;
- - - - негативний зв'язок на рівні значущості $p < 0,01$.

За результатами дослідження встановлено, що ролі «знавця дитячої психології» та «фасилітатора» пов'язані із емоційно-методичним стилем педагогічної діяльності учителів (0,54 та 0,40, $p < 0,01$). Отже, учителі, які у роботі з учнями найчастіше віддають перевагу ролі психолога, відрізняються такими рисами емоційно-методичного стилю діяльності, як підвищена чутливість, чуйність та проникливість. Дійсно, такі психологічні риси притаманні і ролі психолога.

Особливий інтерес представляє встановлений зв'язок між роллю «партнера» та емоційно-імпровізаційним стилем педагогічної діяльності (0,25, $p < 0,05$). Очевидно, артистизм та контактність, які властиві цьому стилю, у більшій мірі відповідають групі ролей «соціал». Зміст даної ролі полягає в організаційних здібностях учителя, який має об'єднати колектив учнів та підтримувати сприятливий психологічний клімат у ньому. Учитель-партнер – це товариш для кожного учня, тому діти мають довіряти учителю, який відіграє цю роль, що в цілому відповідає емоційно-імпровізаційному стилю педагогічної діяльності.

Встановлено зв'язок між емоційно-імпровізаційним та розсудливо-імпровізаційним стилями педагогічної діяльності учителів початкових класів (0,46, $p < 0,01$). Отже, імпровізаційний компонент, який полягає і орієнтації на погляди та інтереси учнів, спільний для цих стилів педагогічної діяльності.

Встановлено зв'язок між показниками емоційно-методичного стилю та рольової гнучкості та глибини (0,29 та 0,31, $p < 0,01$ відповідно). Отже учителі з даним стилем педагогічної діяльності добре володіють рольовим репертуаром вчителя, схильні до рольової рефлексивності та легко адаптуються у різних ролях.

Отже, можна дійти висновку, що у рольовій структурі особистості найбільш ефективним є емоційно-методичний стиль педагогічної діяльності.

Наступним завданням нашого дослідження було дослідити рівень розвитку стилів педагогічної діяльності вчителів з різними рольовими профілями. За результатами попередніх досліджень [2] нами було встановлено такі рольові профілі: «психолог-педагог-соціал», «педагог-психолог-соціал», «психолог-соціал-педагог». Результати дослідження представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Середні значення показників індивідуального стилю педагогічної діяльності у вчителів з різними рольовими профілями, N = 81

Рольові профілі	Середні значення показників індивідуального стилю педагогічної діяльності			
	EIC	EMC	PIC	PMC
Психолог-педагог-соціал, N=32	3,78±0,35	13,34±2,04	4,18±1,26	8,93±1,81
Психолог-соціал-педагог, N=35	5,82±1,34	10,74±2,31	5,02±1,24	7,74±1,92
T	-2,95**	2,82**	-1,52	1,70
Психолог-педагог-соціал, N=32	3,78±0,35	13,34±2,04	4,18±1,26	8,93±1,81
Педагог-психолог -соціал, N=14	3,42±0,38	10,50±2,56	5,35±1,43	11,28±2,53
T	0,56	3,04***	-1,37	-2,40*
Психолог-соціал-педагог, N=35	5,82±1,34	10,74±2,31	5,02±1,24	7,74±1,92
Педагог-психолог-соціал, N=14	3,42±0,38	10,50±2,56	5,35±1,43	11,28±2,53
T	2,49**	0,19	-0,39	-3,60***

Примітка: * - а рівні значущості $p < 0,05$, ** - на рівні значущості $p < 0,01$, ***- на рівні значущості $p < 0,001$.

З результатів дослідження видно, що рівень розвитку показників емоційно-імпровізаційного стилю діяльності в учителів профілю «психолог-соціал-педагог» вище на статистично значущому рівні у порівнянні з показниками учителів двох інших профілей.

Таким чином, емоційно-імпровізаційний стиль діяльності, якому властиві артистизм, контактність, прагнення створити сприятливий психологічний клімат в навчальному колективі, є характерним для учителів профілю «психолог-соціал-педагог».

Встановлено, що показники емоційно-методичного стилю педагогічної діяльності вище на статистично значущому рівні у представників профілю «психолог-педагог-соціал». На нашу думку, даний стиль педагогічної діяльності є найбільш оптимальним для учителів початкових класів, тому відповідно до результатів даного дослідження вище названий рольовий профіль можна також вважати найбільш ефективним.

За результатами дослідження встановлено, що показники розсудливо-методичного стилю учителів профілю «педагог-психолог-соціал» вище на статистично значущому рівні відповідних показників двох інших профілів.

Отже, такі риси розсудливо-методичного стилю, як висока рефлексивність, педагогічна увага, високий самоконтроль, виражена професійно-педагогічна спрямованість, властиві рольовому профілю, в якому на перше місце виходить рольова група «педагог».

Література

1. Маркова А.К. Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя / Аэлига Капитоновна Маркова, Алла Яковлевна Никонова // Вопросы психологии. - №5. - 1987. - с. 40-48.
2. Мірошник З. М. Феноменологія становлення рольової структури особистості / З. М. Мірошник // Вісник післядипломної освіти: Збірник наук. праць / Ун-т менедж. освіти МАПН України; ред. кол.; О.Л.Ануфрієва та ін. - К., 2005. - Вип. 3 (16). - / голов. ред. В.В.Олійник. - 2011. - 588 с. - (С.395-399).
3. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклад. О. І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк]. - К.: Довіра, 2006. - 789 с.

В статті розглядаються поняття індивідуально-стильові особливості педагогічної діяльності учителя, ролі структура учителя начальних класів. Представлені результати дослідження індивідуального стилю діяльності в ролі структурі особистості учителя начальних класів.

In the article we examine terms individual features of pedagogical activity, role structure of personality of teachers of initial classes. The results of investigation are given.

©2012 р.

С. В. Походенко (м. Запоріжжя)

ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Психологія політичного вибору є найбільш соціально затребуваним і одночасно досить мало розробленим політико-психологічним напрямком. М.М.Слюсаревський неодноразово зазначав, що на жаль політичні реалії рідко стають об'єктом ґрунтовних досліджень, мають переважно інтерпретаційний, умоглядний характер, хибують на фрагментарність, несистематичність і не дають достатньо матеріалу для широких узагальнень, висновків та прогнозів, на які є попит у суспільстві та політикумі [1, с.142]. Така характеристика повною мірою відображує стан справ в галузі психології політичного вибору.

В.В.Москаленко пропонує проблематику психології політичного вибору включати до електоральної психології, але розглядати політичний вибір особистості в більш широкому контексті політичного життя, ніж ситуації виборів, тому що вибори є лише одним із крайніх варіантів цілого спектру ситуацій політичного вибору, і зазначає, що психологія політичного вибору не повинна асоціюватися з психологією виборців. В.В. Москаленко також наголошує на тому, що існує необхідність визначення та вивчення проблем окресленої галузі, головна з яких на її думку вибір громадянами політичних орієнтацій [2].

Спектр питань вітчизняної електоральної психології так чи інакше пов'язаних із психологією політичного вибору особистості вельми різноманітний та охоплює широке коло досліджень пов'язаних з психологією виборців (М.М.Гнатко, В.П.Казмиренко, Л.А.Кияшко, Б.С.Мар'єнко, В.О.Татенко, В.О.Чигрин, О.А.Шахтемірова та ін.), з'ясуванням факторів залученості та відчуженості від політичного життя (А.В.Брушлинський, М.Ф.Головатий, Є.І.Головаха, Л.М.Карамушка, С.М.Макеєв, Б.С.Мар'єнко, Н.В.Паніна, В.В.Трошкін, Є.В.Чорний, та ін), соціально-психологічного змісту впливу іміджу політичного лідера на політичний вибір особистості (О.А.Вознесенська, Л.Г.Гозман, О.В.Петрунько, М.В.Ільїн, П.Д.Фролов та ін), психологічних і соціально-психологічних детермінант формування політичної культури (Г.Е.Белицька, Н.Ф.Гедікова, Н.М.Дембицька, І.В.Жадан, О.Б.Лабковська, В.В.Москаленко, О.В.Попова, О.І.Юр'єв), соціальних і соціально-психологічних чинників самовизначення особистості в контексті дослідження масової політичної свідомості та політичної поведінки (В.О.Васютинський, О.А.Донченко, Г.Г.Дилігенський, Г.В.Голосов, Н.Ф.Каліна, Д.В.Ольшанський, М.М.Слюсаревський), О.А.Ліщинською і Л.А.Царюк створені програми тренінгів політичного самовизначення та підвищення соціально-психологічної компетентності у політичній сфері. Зростає увага науковців до об'єктивних та соціально-психологічних чинників, які детермінують політичний вибір і політичну ідентифікацію як окремого індивіда, так і соціальних груп (В.М.Духневич, І.В.Жадан, О.А.Ліщинська, Л.А.Найдюнова, В.П.Казмиренко та ін.).

Занурення в спеціальну літературу дозволило з'ясувати значну термінологічну плутанину і концептуально-методологічну невизначеність поняття «політичний вибір особистості» серед низки споріднених понять: «політична участь», «політична активність», «політична (електоральна) поведінка», «політична орієнтація», «політичне самовизначення», «політичний процес», які різними авторами використовуються іноді як синоніми, іноді набувають відмінностей та різноманітних смислових значень, іноді перетинаються одне з іншим у дивний та неочікуваний спосіб. Така ситуація вкрай ускладнює, а іноді унеможливує систематизацію, узагальнення або порівняння висновків емпіричних досліджень в галузі психології політичного вибору та їх практичне застосування.

Оскільки кінцевою метою нашого дослідження є визначення психологічних механізмів політичного вибору особистості, а механізм має пояснювати внутрішню будову або дію певного психічного явища (відповідати на питання «Як це працює?»), то перш за все треба мати чітке уявлення про те, що саме ми маємо на увазі, коло говоримо про політичний вибір особистості.

Представлена стаття є спробою концептуалізації політичного вибору особистості, його виокремлення в загальному термінологічному полі політичної психології.

Л.П.Булах був одним з перших, хто узагальнив досвід наукових досліджень з вказаної проблематики і визначив основні підходи до аналізу феномена політичного вибору: історичний, маніпуляційний, індивідуально-психологічний, соціологічний [3].

За І.Г.Батраченком термін «політичний вибір» має дуже широкий ужиток: феномен політичного вибору пропонується осмислювати в категоріях «політичний вибір, як ситуація», «політичний вибір, як процес», «політичний вибір як результат». І.Г.Батраченко умовно розділяє психологію політичного вибору на наступні підрозділи:

- 1) психологія об'єктів політичного вибору, їх виборчої активності, здатності вести політичну боротьбу та впливати на суб'єктів політичного вибору;
- 2) психологія суб'єктів політичного вибору, їх електоральної поведінки та здатності робити політичний вибір;
- 3) психологія організаторів виборчого процесу;
- 4) психологія виборчого процесу як взаємодії об'єктів, суб'єктів та організаторів політичного вибору і у виокремленому вигляді, і в поєднаних варіантах;
- 5) психологія форм прояву результатів політичного вибору [4].

Якщо мати на увазі «політичний вибір як ситуацію» більш доцільним на наш погляд є використання поняття «виборчий процес». В.Г.Королько виборчий процес розглядає як відповідну кампанію, що є скоординованою,